

Dimitri Leue eert architect Renaat Braem in een voorstelling

Ten strijde tegen het lelijkste land ter wereld

‘Negentig procent van wat na de oorlog is gebouwd, zouden ze moeten afbreken.’ Rara, wie spreekt hier? Het lijkt de Vlaams Bouwmeester, maar het is architect Renaat Braem. Na vijftig jaar komt diens bevlogen pamflet opnieuw uit en maakt Dimitri Leue de voorstelling ‘Braempraat’.

GEERT SELS

‘Kijk maar’, zegt Dimitri Leue. ‘Aan dit paviljoen is toch werkelijk alles verfeestelijkt?’

We staan in het Middelheimpark bij het tentoonstellingspaviljoen van architect Renaat Braem (1910-2001). Zonet verbaasden we er ons over hoe deze man er zich levenslang tegen verzette om ons land dicht te metselen met huizenkoek. Braems woorden. In 1968 hield hij België een onflatterende spiegel voor met het pamflet *Het lelijkste land ter wereld*. Ondanks zijn tirades hield hij gloedvolle pleidooien om alle functies van architectuur te verfeestelijken. Alweer Braems woorden.

‘Bij Braem is een kamer niet zomaar een kamer’, zegt acteur Dimitri Leue (44). Hij zit in de laatste fase van een theatervoorstelling over Renaat Braem. Hem imiteren gaat hij niet doen. Het zijn de woorden die hem interesseren. Die volle, barokke taal. Die krachtige standpunten. Vandaar de titel: *Braempraat*. ‘Een raam is niet zomaar een raam.’ Dat blijkt bij de fotosessie. De ovale ramen in deze helwitte laagbouw blijken een speeltuin voor creatieve poses. Via de dakramen valt het licht in talloze gradaties op de wanden.

Dit paviljoen is haast even oud als *Het lelijkste land ter wereld*. Het past in de reeks biomorfe gebouwen die Braem realiseerde in de jaren 60, met organische vormen die hij aan de natuur ontleende. In de zijgevel rijzen de steunberen uit de grond op als boomstammen. Op de dakrand nemen de waterspuwers de vorm aan van meeuwen die zo kunnen wegvliegen. Braem zat in de adviescommissie van het museum. Hij was zo overtuigd van een project dat kunst in de natuur integreerde, dat hij voorstelde het zelf te ontwerpen. Gratis.

Leue is via een lange aanloop naar het werk van Renaat Braem toegegroeid. Na jongerenvoorstel-

lingen bij Het Paleis en Bronks maakte hij een reeks producties over ecologische thema's. ‘De klik is er gekomen toen we kinderen kregen’, zegt hij. ‘Toen drong het tot me door dat er ook voor hen een toekomst moet zijn. We zijn gestopt met vlees eten, hebben het huis beter geïsoleerd en hebben geen vliegtuigreizen meer gemaakt. Met het geld van die tickets hebben we zonnepanelen gelegd. Ik ben ook peter van een boomplantproject in Burkina Faso dat de verwoestijning tegengaat. Het probleem is niet het vliegtuig, maar wat het uitstoot. Het schandelijke is niet met de auto rijden, maar dat de industrie ons niet op elektriciteit laat rijden.’

Zijn ecologisch parcours begon tien jaar geleden, met *Don Kyoto*. Hij zou een CO2-vrije voorstelling maken. ‘Tijdens de voorstelling fietste ik de elektriciteit voor de theaterbelichting zelf bij mekaar. Het decor transporteerde ik via een bakfiets. Ik reed ermee van het ene cultuurcentrum naar het andere. Op de meeste plaatsen fietsten de mensen het laatste eind mee. Dat werd overal opge-

pikt in de media. Bereik je met een geslaagde tournee twintigduizend mensen, dan bereikte ik er nu via de pers anderhalf miljoen.’

Later volgde *Tegen de lamp*, samen met de Low Impact Man en de nog onbekende Jonas Van Geel. ‘Dat was een voorstelling over energie. We verplaatsten ons in een busje op koolzaadolie, waarvoor we de planten zelf eerst gezaaid hadden. In de wagen hadden we een decor en een gigantische hoeveelheid bidons met olie. Al wie achter ons reed, kreeg zin in frietjes. Daarna kwam nog een voorstelling over dieren: *Dodo klein*, voor kinderen, en *Dodo groot*, voor jongvolwassenen.’

Vanuit die ecologische voorstellingen was het maar een stap naar Braem (‘hij was al een groene voor die term bestond’). Zijn ideeën worden, zoals die van zijn tijdgenoten Luc Deleu, Luc Schuiten en Lucien Kroll, dezer dagen gretig opgepikt door de huidige generatie. Vijftig jaar geleden bleken ze al feilloos aan te geven waar de klepel hing. Braem bleek bovendien de urgentie goed te beseffen. ‘We naderen een tijd van ernstige beslissingen’, schreef hij vijftig jaar geleden. ‘Het gaat over zijn of niet zijn.’

Tragische vuilnisbak

Braem had toen al goed begrepen dat de huizenkoek die zich op het platteland uitstrekte tot problemen zou leiden, omdat de bewoners overal met de auto naartoe moesten. Het verkeer zou leiden tot één grote file. De termen ‘fijn stof’ en smog waren nog niet uitgevonden, daarom had Braem het vrij plastisch over een ‘stof-engaskoepel’ boven de steden. Met pijn in het hart constateerde hij dat België een tragische vuilnisbak was, een Augiasstal van 30.000 vierkante kilometer. Om te eindigen met die beroemde frase: ‘De wanorde inzake urbanisme, de onsamenhangendheid van ons bouwen, de hele zenuwslpende,

Met pijn in het hart constateerde Braem dat België een tragische vuilnisbak was, een Augiasstal van 30.000 vierkante kilometer

Dimitri Leue in het paviljoen van Renaat Braem in het Antwerpse Middelheimpark. © Sebastian Steveniers

DRIE GEBOUWEN VAN RENAAT BRAEM

De Oudaan in Antwerpen. © blg

Rectoraat VUB in Brussel. © blg

Sint-Maartensdal in Leuven. © blg

de waardigheid kwetsende vormen kakofonie maakt ons land tot het lelijkste ter wereld.'

Zijn analyse doet denken aan het pleidooi van Vlaams Bouwmeester Leo Van Broeck. Ook die heeft al gezegd dat oude huizen op de buiten misschien best geschikt zijn voor de sloop (omdat hun energieprestaties belabberd zijn). Ook die heeft al aangevoerd om meer in massa en in de hoogte te bouwen. In de nieuwe uitgave van *Het lelijkste land ter wereld* is een voorwoord van hem opgenomen waarin hij net als Braem aandringt om de ruimte tussen gebouwen te vrijwaren. Publieke ruimte is de woonkamer van de stad, schrijft hij.

'De Vlaams Bouwmeester is voor mij de nieuwe Braem', zegt Leue. 'Misschien heeft hij zich op hem geïnspireerd. Ik weet het niet. Wat ik wel weet, is dat Leo in zijn eigen architectuurpraktijk weigert te bouwen buiten de gemeentekernen en de stad. Er is misschien één verschil. Leo probeert de mensen te overtuigen. De transitie waar we voor staan, heeft zijn leuke kantjes, zegt hij. Dat deed Braem niet. Hij wou het leven organiseren opdat de gewone man het beter had. Tegelijk keek hij erop neer. Hij kon het niet hebben dat hij zich liet conditioneren. Zijn rol was de mensen iets helpen begrijpen. De rest volgde dan wel vanzelf.'

'Er zat een messianistisch kantje aan Braem', zegt Leue. 'In zijn grote woningblokken, zoals de Modelwijk in Brussel en de Arenawijk in Deurne, zie je hoeveel respect hij had voor de gewone man. Toen hij, een communist pur sang, erachter kwam dat Stalin een monster was, kreeg hij een knak. Hij was echt in rouw. Nadien is hij toch weer gaan ijveren voor het grote geheel. En om het wonen op een hoger plan te krijgen, er iets sacraals van te maken. Door jezelf te respecteren, respecteer je ook de ander.'

In zijn geschriften was Renaat Braem cassant en ondiplomatisch. Hij deinsde er niet voor terug om 'de onderontwikkelde projectontwikkelaars' bij naam te noemen. Braem componeerde gretig, maar menige symfonie bleef onvoltooid. Uit zijn oeuvreoverzicht blijkt hoeveel plannen nooit gerealiseerd zijn. 'In zijn briefwisseling met opdrachtgevers was hij echter altijd beleefd', zegt Leue. 'Dan schreef hij een lange, beargumenteerde brief om een voorstel af te wimpelen. De slotsom was even goed: doen we niet. Toch heeft hij veel gerealiseerd. Hij ging door het vuur voor zijn projecten. Voor het rectoraat van de VUB had hij van onder tot boven muurschilderingen ge-

'Er zat een messianistisch kantje aan Braem. In zijn grote woningblokken, zoals de Modelwijk in Brussel en de Arenawijk in Deurne, zie je hoeveel respect hij had voor de gewone man'

pland. Toen daar geen budget voor was, is hij tien jaar lang elk weekend zelf gaan schilderen.'

Leue is in het archief gaan kijken. 'Ergens in een kelder. Zijn productie was eindeloos. Ze hadden geen kinderen, hij haatte televisie, dus ging hij naast zijn vrouw zitten die beeldend kunstenaar was. Vaak schilderde hij op houten panelen die van een bouwverf kwamen. Er zijn wel tweehonderd schilderijen, van twee meter bij twee. Braem heeft ook veel gedichten geschreven. Op sommige, toen hij weduwnaar was, zitten vlekken van tranen. Zijn brandstof was liefde. Voor zijn vrouw, voor het volk.'

Niks veranderd

In *Braemptraat* spreekt de architect tegen zijn overleden vrouw. 'Het zijn pleidooien die hij twintig jaar eerder heeft gehouden en hij beseft dat er ondertussen geen hol veranderd is. Het is alsof hij aan zijn vrouw wil zeggen dat hij zijn best gedaan heeft. Dat het niet aan hem ligt. Onze decorbouwer (*van Bulk Architecten, red.*) heeft Braem in de jaren 90 geïnterviewd. Wat had u nog graag willen doen, vroeg hij. Dat mijn gebouwen konden zingen en dat de mensen dat graag zouden horen, was zijn antwoord. Dat beeld heb ik in zijn gedichten teruggevonden. Met een montage daarvan eindigt de voorstelling. Zijn vrouw is er niet meer. De gebouwen in de stad zullen hem troosten, schrijft hij. Ze zullen zingen over het hoe en waarom.'

We lopen weg van het Middelheimpaviljoen. Al die schilderijen van Braem in zijn eigen paviljoen, dat zou nog eens een idee zijn. Dan konden ze samen zingen.

Dimitri Leue, 'Braemptraat'

28 en 29 september in De Singel. Daarna tournee: www.koortz.be. Vlaams Architectuur Instituut, 'Het lelijkste land ter wereld', 14,50 euro.